

13. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Uluslararası

Türk Dünyası

Sosyal Bilimler Kongresi

28-29 Ekim 2015
Bakü / AZERBAYCAN

Yöntembilim Çalıştayı

31 Ekim 2015
Tiflis / GÜRCİSTAN

Bildiriler Kitabı

Ortaklığı ile...

İstanbul - 2016

MÂTURÎDİLİK VE TEOLOJİK FARKLILAŞMALARINI: MİSÂK ÖRNEKLEMİ

Doç. Dr. İsmail ŞİK¹

Giriş

Mâturîdîlik, Hanefi-Mâturîdî veya Semerkand Hanefiliği olarak da tanımlananabilir. Genel olarak Ebû Hanife'nin itikâdi ve fıkhi görüşleri çerçevesinde şekillenen bir anlayış olduğu kabul edilir. Kaldı ki Hanefilik, ilk dönemlerde Ebû Hanife'nin itikadi ve fıkhi görüşlerini içeren bir din yaklaşımı olarak tanımlanırken daha sonraları anlam daralmasına uğramış sadece fıkhi görüşlerine atfedilmeye başlanmıştır.²

Ebû Hanife'nin iman ve amel kavramlarını birbirinden ayıran, kelimeyi şahadet getiren herkesi tam bir mümin olarak gören iman yaklaşımı, İslam ile yeni tanışan maverahunnehir bölgesi halkına cazip geldiği ve özellikle gayri arab unsurlar arasında yayıldığı malumdur.

Bu şekilde bir iman tanımlaması teolojik bir yaklaşımın yanında İslam toplumunun içinde bulunduğu hassas ortamda geliştirilmiş, kucaklayıcı bir dile sahip bir din anlayışı olarak karşımıza çıkar.³ Bu yaklaşım ağırlıklı olarak göçebe hayat tarzında yaşayan Türklerin İslam dininin ayrıntılı ibadet ve fıkıh prensiplerini öğrenmeden, şehâdet getirmek yoluyla Allah'ın varlığını, Hz Peygamberin elçiliğini kabul edip İslam dairesine girmelerini sağladığı gibi onlara tam bir müslüman olarak kabul edilme imkanı da vermektedir.⁴

Ebû Hanife'nin takipçileri arasında tek bir görüş ve tutum birliğinden bahsetmek mümkün değildir. Örneğin, iman-amel ilişkisi konusunda "ırca" fikri ekseninde tavır benimseyen olduğu gibi bu düşünceye karşı çıkan Hanefilerin varlığından da bahsedebiliriz.⁵

Sonuç itibarıyla Hanefi olarak isimlendirilen kitle içerisinde Ebû Hanife'nin itikadi ve fıkhi düşüncesini tam anlamıyla benimseyenler olduğu gibi, onun sadece fıkhi düşüncesini benimseyip, itikadi konulardaki fikirleri başka ekollerin düşüncelerine de dayandıranlardan bahsedilebilir.⁶ Bu bir anlamda

¹ Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, ismailahmet@cu.edu.tr

² Hanefiliğin hicri II. asrın ikinci yarısı ve III. asrın başlarında fikri ve dini bir mezhep olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda Hanefiliği, selef dönemi mutedil zümrenin inanç çizgisini kelâmi açıdan yorumlayan rey ekolünün, itikadi ve fıkhi anlayışı olarak tanımlamak mümkündür. Kutlu, Sönmez-Aydınlı, Osman, "Ameli-Fıkhi Düşünce Ekolleri", *İslam Düşünce Ekolleri Tarihi*, s. 266-267.

³ Bunlara ilaveten Emevi siyasi iktidarının gayri Arap müslümanlara rahatsızlık veren uygulamalardaki ısrarı, yeni müslüman olmuş Arap asıllı olmayan toplumlar tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bu yanlış uygulamalardan en dikkat çekici olanı Arap olmadıkları için müslüman olmalarına rağmen bölge halkından "cizye" alınmasıdır. Hem müslüman olup hem de müslümanların gayri müslimlerden alması gereken cizyeyi ödemek, ciddi tepkiler doğurmuştur. Madelung, Wilferd, "Horasan ve Mâverâunnehir'de İlk Mürcie ve Hanefiliğin Yayılışı", *İmam Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, Ed: Sönmez Kutlu, Kitâbiyyat, Ankara 2003, s. 80.

⁴ Madelung, "Mâturîdîlik'in Yayılışı ve Türkler", s. 318. Ebû Hanife, Arap olmayan müslümanların (mevalinin), Arap olan müslümanlar gibi kabul edilme ve onlarla eşit olma mücadelesini ciddi anlamda desteklemektedir. Onun ve taraftarlarının sınıf mücadelesini andıran bir tutumla Arap asıllı olmayan müslümanlara destek olmaları, bu kitle arasında Hanefiliğin yayılmasını doğal olarak kolaylaştırmıştır. Kutlu, *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri*, s. 201.

⁵ Givanof, Joseph, "Fırah Edebiyatında İmamı Ebu Hanife'nin Tasviri Ve İlgi Meseleler", *İmam Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, Ed: Sönmez Kutlu, Kitâbiyyat, Ankara, 2003, s.76.

⁶ Hanefiler arasındaki söz konusu ihtilaflar, fikrîsel sebeplere dayandırıldığı gibi bölgesel farklılıklarla da açıklanmıştır. Özen, Şükrü, "İmam Ebû Mansur el-Mâturîdî'nin Fıkıh Usulünü İnşası", *İmam Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, Ed: Sönmez Kutlu, Kitâbiyyat, Ankara 2003, s. 273-241. Şık, İsmail, *Hanefi-Mâturîdî Geleneğinin Usulu'd-Din Anlayışı Lâmişi Perspektifinde Kelam-Usulu'l-Fıkıh- Diyaloğu*, Asil Yayıncılık, Ankara 2009, s. 8-9. Ebû Hanife'nin fikirleri, Semerkand ve Rey şehirlerinde Ehl-i Rey'in tavır içerisinde kabul edilirken, bazı Hanefiler tarafından Neccârilik çerçevesinde yorumlanmış ya da Nisâbur'da Kerrâmîlik olarak anlaşılmuştur. Madelung, "Mâturîdîlik'in Yayılışı ve Türkler", s. 309. Rey'de Hüseyin en-Neccâr tarafından kurulan Neccâriyye, Maturîdîlikle hemen aynı özellikleri paylaşan bir Hanefi kelim ekolüdür. Ancak VI. asrın ikinci yarısından sonra ciddi bir düşünür çıkaramamış ve tarih sahnesinden silinmiştir. Şehristânî, *el-Milel*, Cilt I, s.159-165. Kerrâmîyye ise Ebû Hanife'nin fıkıh sahasında görüşlerine benzer fikirleri savunmakla beraber kelâmi görüş-

bölgede Ebû Hanife'ye gösterilen ilginin onun görüşlerinin Hanefilik ortak paydasında farklı şekillerde yorumlanıp, değerlendirilmesine engel olamadığı görülmektedir.⁷

Ebû Hanife'nin itikadi ve fıkhi görüşlerine tamamiyle bağlı olan Semerkand ekolü ve onun lideri konumundaki Mâtürîdî etrafında toplanmış kitle, Mâtürîdî'nin de içinden çıktığı "cüzcâziyye ekolü"⁸, akıl yürütmeyi oldukça yoğun bir şekilde kullanarak Hanefilik ile nerdeyse özdeşleşen rey çizgisini sahiplenmiştir. Bu gruba "Hanefi-Mâtürîdîler", "Semerkand Hanefileri" ya da "Hanefi-Rey" taraftarları denilmiştir.⁹

Bu tabloyu şu şekilde özetleyebiliriz:

Hanefi-Mâtürîdîlik/ Semerkand Hanefiliği=Mâtürîdîlik

Mâtürîdî düşüncede yaşanan farklılaşmalar itikad sahasında yaşanmasına rağmen fıkıh sahasında yaşanmamış, Ebû Hanife'nin görüşlerinin takip edilmesi nedeniyle Hanefilik ortak bir isim olarak kullanılmaya devam ede gelmiştir.¹⁰

Mâtürîdîliğin, Ebû Hanife'yi itikatta takip eden Ebû Mansur el-Mâtürîdî ile başlayan ve onun takipçisi olan Semerkandlı kelimciler tarafından yaklaşık iki asırda inşa edilen kollektif yapı olduğunu ifade edebiliriz.¹¹

Mâtürîdîliğin gelişimi üç ana dönemde incelenebilir.¹² Tarihsel süreç içerisinde Mâtürîdîlik'i, müstaktil düşünceleri olan, ayrı bir kelâm ekolü değil, Hanefiliğin Semerkand ve çevresinde etkili bir temsilci, Hanefi fukahanın veya Mâverâunnehir âlimlerinin yolu olarak kabul edenler de olmuştur.¹³ Ancak bu iddialar, Mâtürîdîliğin orijinal yaklaşımını yok sayan, erken dönem Hanefiliğinde bulunmayan sistemli metodik tavrını, düşünce dünyasına yaptığı katkıyı görmezden gelen yaklaşımlar olarak kapsayıcı ve açıklayıcı değildir.

Bu konuda şunu söylemek mümkündür. Hanefiliğin içinden çıkan ancak itikadi alanda erken dönem hanefi itikadi sistemin yorum sınırlarında durmayan Mâtürîdîlik, yeni hanefilik (new hanifism) yada hanefi itikadının yeni yorumu (hanafism' new interpretation of faith) olarak tanımlanabilir. Ebû Hanife'ye ait olan itikad sistemi bu şekilde akli ve nakli verilerle desteklenip delillendirilmesi, Mâtürîdî kelâm sisteminin özgün yapısını oluşturmaktadır.

2.Mâtürîdî'nin Bazı Görüşleri Takipçilerinden Farkları

Mâtürîdî'den farklılaşmalarda Mâtürîdîliğin oluşum sürecini esas alacağımızdan hicri V-VI. asırlarda yaşayan Hanefi Mâtürîdî alimleri esas almakta fayda görüyoruz. Bunlardan Ebu Yusr Muhammed

leri Ebû Hanife'nin fikirleri ile bağdaşmamaktadır. Kerrâmiyye'nin bu sahadaki fikirleri kendilerine ait ve orijinal görüşlerdir. Madelung, *The Spread of Mâtürîdisim and Turks*, s. 56.

⁷ Karadaş, "Semerkand Hanefi Kelâm Okulu-Mâtürîdîlik- Oluşum Zemini ve Gelişim Süreci", s. 67.

⁸ Ebû Süleyman el Cüzcâzî ve taraftarlarının benimsediği, dini konularda rey anlayışını benimseyen ve savunan Hanefilik anlayışı. Ak, Ahmet, *Mâtürîdî Kaynaklarda Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, AÜSBE, Doktora Tezi, Ankara 2005, s. 84-88.

⁹ Ak, Ahmet, *Büyük Türk Âlimi Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, İstanbul 2008, s. 113.

¹⁰ Mâtürîdî'nin ortaya koyduğu akli ve semantik yaklaşım, Ebu Hanife'nin eserlerinde olmayan bazı soru ve sorunlara cevap verme gayreti onu kelâmi zeminde ön plana çıkarmıştır. Ancak metod ve görüşlerindeki orijinallığe rağmen farklı sebeplerden dolayı uzunca bir süre Mâtürîdîlik yerine Hanefilik ismi kullanıla gelmiştir. Subkî'nin Mâtürîdî'ye ait olma ihtimali yüksek olan bir eseri şerh ederken onun görüşlerini mezhepsel olarak "Mâtürîdiyye" yerine "Hanefiyye" şeklinde isimlendirmesi bunlardan biridir. Yeprem, M. Saim, *Mâtürîdî'nin Âkide Risalesi ve Şerhi*, İFAV, İstanbul 2000, s. 51.

¹¹ Rudolph, J. "Mâtürîdîliğin Ortaya Çıkışı", *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, Haz: Sönmez Kutlu, Kitabiyat, Ankara, 2003, s. 302. Mâtürîdîlik, tek başına İmam Mâtürîdî'nin görüşleri etrafında oluşan bir anlayış olarak değil, Ebû Hanife'nin itikadi görüşleri ekseninde Semerkandlı kelâmcılar tarafından zaman içerisinde şekillenen ve olgunlaşan ortak bir kanaat ve tavır olarak değerlendirilebilir. Ebû Muin en-Nesefî başta olmak üzere takipçilerinin önemli katkısıyla Mâtürîdî, Mâverâunnehir Hanefileri içerisinde fikirlerinden dolayı zamanla lider konumuna gelmiştir.

¹² a-İlk dönem, hicri IV. asrın sonlarına kadar süren zaman dilimidir. Semerkand ve çevresinde Hanefi-Mâtürîdî anlayış etkin ve baskın durumda olup Mutezile, Müşebbihe, Mücessime, Kerrâmiye gibi ekolere karşı ciddi bir muhalefet yapmaktadır. Fakat bu dönemde Mâtürîdîliğin yine kendileri gibi Ehl-i Sünnet'in bir kolu olan Eş'ariler'le doğrudan bir ilişkisinden bahsetmek mümkün değildir.

b-İkinci dönemi hicri V. asırdan itibaren başlatmak mümkündür. Bu süreçte Hanefi-Mâtürîdî oluşum ekolleşme sürecinde olup belirginlik kazanmıştır. İlk dönemdeki tavır değişmiş, artık sadece Ehl-i Sünnet dışı mezhepler değil aynı zamanda başta Eş'ariler olmak üzere Ehl-i Sünnet içerisindeki mezheplerde muhalif fikirleriyle eleştirilmiştir.

c-Üçüncü dönem ise hicri VI. asrın ikinci yarısından itibaren başlar. Mâtürîdîlik artık bir kelâm okulu olarak oluşumunu tamamlamış, Ehl-i Sünnet dairesi içerisindeki yerini almıştır. Bu süreçte Ehl-i Sünnet dışındakilerden ziyade muhatap içerisinde Eş'arilerdir. Madelung, "Mâtürîdîliğin Yayılışı ve Türkler", s. 319.

¹³ Uludağ, Süleyman, "Mâtürîdî Kelâmı ve Taftazânî Üstüne Düşünceler", *Aylık Dergi*, Ehl-i Sünnet Özel Sayısı, 1985, s. 321. Oryantalist çalışmaların büyük bir kısmı "Mâtürîdîlik" ismi yerine "Hanefi-Mâtürîdî" ismini tercih etmişlerdir. Onlara göre müstaktil bir mezhep olarak Mâtürîdîlik yoktur, Mâtürîdîlik, Hanefiliğin Semerkand ve çevresindeki yorumu ve uzantısıdır. Yazıcıoğlu, *Mâtürîdî ve Nesefî'ye Göre İnsan Hürriyeti Kavramı*, s. 10 ; "Mâtürîdî Kelâm Ekolünün İki Büyük Siması: Ebu Mansur Mâtürîdî ve Ebû'l-Mu'în en-Nesefî", *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, Haz: Sönmez Kutlu, Ankara, 2003, s. 156.

Pezdevi (493/1099)¹⁴, Ebû'l Muin en-Neseî : (508/1115)¹⁵, Mahmud b. Zeyd el-Lâmişî (536/ 1141)¹⁶, Ebu Hafs Necmüddin Ömer en-Neseî (537/ 1142)¹⁷, Nureddin es-Sabunî (580/ 1184)¹⁸ gibi isimleri sayabiliriz.

Mâtürîdî'nin görüşleri ve takipçileri arasındaki bazı farklılıkları başlıklar altında işlemekte fayda görüyoruz. İncelendiğinde küçüklü büyüklü bir çok konuda düşünce ve metot açısından farklılıklardan bahsetmek mümkün olacaktır. Ancak burada sınırlı sayıda konuyu değerlendirmek ve ana hatlarıyla bilgi vermek amaca uygun olmaktadır. Bu bağlamda sırasıyla konuları değerlendirmeye çalışacağız.

3. Misâk Meselesi:

Mâtürîdî, misâk¹⁹ konusunda Araf süresi 172-173 ayetlerinde²⁰ geçen ifadeleri yorumlarken birkaç farklı rivayet ve görüşten bahseder. Bunlardan ilki Hz. Âdem'i yarattıktan sonra ondan zürriyetinin aldığı ve "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye sorduğunu ve bu soruya zürriyetin "evet sen bizim Rabbinizsin" dediğidir. Mâtürîdî'ye göre bu konuyla alakalı farklı görüşler söz konusudur. Bu bilgilendirmenin kaleme yazıldığı şekilde tebliğ olduğunu düşünenler olduğu gibi beden olmaksızın direk ruha böyle bir sorunun arz edildiğini düşünenler de vardır. Üçüncü bir gruba göreyse Allah, insanları iki kısma ayırarak bir kısmını cennetlik diğer kısmını ise cehennemlik kılmıştır. Bu bilgi hadis rivayetine dayanır ve Allah'ın bu sınıflandırma hakkında kendisinin sorgulanmasına imkân vermediğinden bahseder. Diğer bir gruba göreyse onlara dünya hayatındaki kazanımlarını ve yaşayacakları hayat gösterilmiştir, dünyadaki kazançlarını ve yaşayacakları hayatlarını görünce/bilince onlarda "Senin Rab olduğuna iman ettik/Evet sen Rabbinizsin" demişlerdir. Allah burada onlara takdir edilen hayat şartları

¹⁴ 421 yılında Neseî yakınlarındaki Pezde şehrinde doğan Pezdevi, hayatının büyük bir bölümünü Buhara'da geçirmiş, bununla birlikte kısa bir süre Semerkand'da kadılık yapmıştır. Dönemindeki Hanefî alimlerinden ders alan Pezdevi'nin öğrencileri arasında ise Necmeddin en-Neseî, Aleaddin es-Semerkandi ve Abdullah b. Muhammed el-Hulemi bulunmaktadır. Aruçi, Muhamed, "Ebu Yusr el Pezdevi", *TDVİA*, İstanbul 2007, 34/ 266-268. Pezdevi eserlerinde bağlı bulunduğu gelenek hakkında yer yer bilgiler vermektedir. Mesela o, bir yerde, Ebu Hanîfe'ye tabi olduğunu söylemiş Pezdevi, *Ehli Sünnet Akaidi*, çev: Şerafeddin Gölcük, Kayıhan Yay., İstanbul 1988, 6; Ehl-i Sünnet'ten kastettiğinin Ebu Hanîfe geleneğini devam ettiren kimseler olduğunu açıklar. Zira o, iman bahsinde Ehl-i Sünnet'in imanını artıp eksilmesini kabul etmediğini söylemektedir. Pezdevi, *Ehli Sünnet Akaidi*, 219. Pezdevi, pek çok yerde Mâtürîdî'nin görüşlerine yer vermekte, hatta bir yerde onun Eşari'den üstün olduğunu söylemektedir. Pezdevi, *Ehli Sünnet Akaidi*, 101. Ehl-i Sünnet'in kimler olduğu bahsinde ise, Eşarilerin kendilerini Ehl-i Sünnet ve'l Cemaat'tan gördüklerini söylemekte ve ardından "bizimle onlar arasında, onların hata ettikleri üç veya dört meselede ihtilaf vardır" ifadesini kullanmaktadır. Burada Pezdevi'nin "biz" den kastettiğinin Mâtürîdîlik olduğu kuvvetle ihtimaldir.

¹⁵ Hicri 483 yılında Neseî'de doğan Neseî'nin meşhur din âlimlerinin bulunduğu bir ailenin mensubu olduğu bilinmektedir. Babası ve dedesinin Ebu Hanîfe'ye hizmet eden âlimlerden olduğu belirtilmektedir. 508/1115 yılında büyük ihtimalle Buhara'da vefat ettiğibilinen Neseî hakkında fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Yavuz, Yusuf Şevki, "Neseî, Ebu'l Muîn" *TDVİA*, İstanbul 2006, 32/568-569. Maturudiliğin en büyük kelmacı olarak nitelendirilen Ebu'l Muîn en-Neseî'den sonra onun yolunda ve sisteminde kimse yetişmemiş olmasına rağmen hakkındaki bilgilere ancak kendi eserlerinden ulaşılabilmektedir. Neseî'nin *Tabsiratü'l Edille fi Usulî'd-Din* adlı eseri Mâtürîdî'nin *Kitabu't Tevhid*'inden sonra en büyük kaynak eser olarak kabul edilmekte, *Kitabu't Tevhid*'in tamamlayıcısı ve ayrılmaz bir parçası olarak görülmektedir. Atay, Hüseyin, *Kelama Giriş*, Önsöz, Ankara 1978, 2; Atay, Hüseyin, *Tabsiratü'l Edille fi Usulî'd-Din (Tenkildi Neşir)*, 7, DİB, Ankara 1993.

¹⁶ Mahmud b. Zeyd el-Lâmişî'nin ismi başta olmak üzere, vefat tarihi, hayatı ve eserleri hakkında daha detaylı bilgi için Bkz. Şık, İsmail, *Hanefî-Mâtürîdî Geleneğinin Usulu'd-Din Anlayışı Lâmişî Perspektifinde Kelam-Usulu'l-Fıkıh- Diyaloğu*, Asil Yayıncılık, Ankara 2009, s. 36.

¹⁷ 461 yılında Buhara yakınlarındaki Neseî'de dünyaya gelen Ömer Neseî, 537 yılında Semerkand yakınlarında vefat etmiştir. Hocaları arasında, Ebu'l-Muin en-Neseî, Yusr el-Pezdevi, Kelbindevi, et-Tunuhi gibi şahıslar bulunmaktadır. Çok sayıda hadis ezbelemiş olması dolayısıyla, "Müftî's-Sakaleyn", "Necmüddin", "Hafız" gibi sıfatlar ona nispet edilmiştir. Arslantürk, Ayşe Hümeysra, "Ömer en-Neseî", *TDVİA*, 32/ 571, İstanbul 2006, 571-573.

¹⁸ Mâtürîdî'yi Ehl-i Sünnet'in reisi, büyük üstad olarak tanımlayan Sâbunî, Mâtürîdî'ye alimlerinin görüşlerine de itibar etmektedir. Onun doğum yılı ve yeri hakkında kesin bir bilgi olmamakla birlikte, kaynaklarda Buhara'ya nispet ediliyor olması dolayısıyla Buhara'da doğup yetiştiği tahmin edilmektedir. Sâbunî'nin 580 yılında vefat ettiği hususunda ise alimler ittifak halindedir. Nureddin es- Sâbunî, *Mâtürîdî'ye Akaidi*, çev: Bekir Topaloğlu, DİB Yay., Ankara 2005, 86, 84, 92; Aruçi, Muhammed, "Nureddin es- Sâbunî" *TDVİA*, 35/ 360, İstanbul 2008, 360-361.

¹⁹ Misâk, kuvvetli anlaşma, ahidleşmek anlamına gelir. Gürkan, S. Leyla, İslam Ansiklopedisi, T.D.V., Cilt XXX, s. 172-173. İlahî dinlerin bir çoğunda söz konusu olan bir kavramdır. Bazen misâktan kasıt ahid kelimesi kullanılır. Bu bağlamda ahid, Allah'ın kullarını sorumlu tuttuğu bütün emir ve nehiyler yerine geçen misâk ise bunları teyid eden deliller kastedilmektedir. Razi, Fahreddin, *Mafâtihu'l-Gayb*, Cilt II, s. 148; Cilt, s. 142.

²⁰ Araf 7/172-173: "Rabbin insanları babalarının sulplerinden varlık alanına çıkarırken onlara, "Ben sizin Rabbiniz değil miyim!" diye sordu. Onlarda kendileri hakkında şahitlik ederek "Evet, sen bizim Rabbinizsin" dediler. İşte bu şahitlik kıyamet günü "Bizim bundan haberimiz yoktu" dememeniz yahut "Allah'tan başka varlıklara ilkin atalarımız tanrılık yakıştırdı. Biz onlardan sonra dünyaya gelmiş bir nesiliz. Rabbiniz! Bu bozuk inancı ortaya çıkaran atalarımızın yanlışları yüzünden bizi helak mi edeceksin? Diye mazeret üretmemeniz içindir." Öztürk, bu ayeti yorumlarken; "İşte böylece Allah, insan oğluna kendisinin varlık ve birliğini tanımay doğuştan yatkınlık kabiliyeti verdi" demektedir. Öztürk, Mustafa, *Kur'an-ı Kerim Meal-Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 225.

tedir. “Bizim söylediğimiz en güzel söz budur. Kim bizim sözümüzden daha doğru bir söz getirirse, o hakikate bizimkinden daha yakındır.”³⁵ ifadeleriyle, öğrencileri ile arasındaki ilişkinin körü körüne bir bağlılık olmayacağını söyleyen Ebu Hanife geleneğinden gelen Maturidi ile öğrencileri arasında körü körüne bir bağlılık beklenmemektedir. Ancak, farklılıkların yer yer zihniyetin değişmesine olanak verecek şekilde olması Mâturîdîlik açısından dikkate değerdir.

Bizim bu konuda özellikle dikkatimizi çeken, Maturidi’yi bir çok konuda Eşari’den üstün görmekle birlikte, Eşari görüşleri zaman zaman Ehl-i Sünnet olarak sunup benimseyen ve Mâturîdi’yi muhalif sunan Pezdevi olmuştur. Lâmişî, Ömer Nesefî, Sâbuni gelenekçi bir yaklaşımla Hanifi-Mâturîdî geleneği savunurken Mâturîdî onlar için dini bir lider, bir önderdir. Ebû Mûin en-Nesefî ise tüm düşüncesini Mâturîdî merkezinde inşa ettiği için onsuz bu düşünce sisteminden bahsetme imkanı yoktur.

Mâturîdîlik olarak genel hatlarıyla Mâturîdî’nin görüşleri ekseninde şekillenen bu düşünce dünyası bazı farklılıklarla kurumsallaşması gayet tabiidir. Ancak burada bazı fikirlerde zıtlık veyahut sıkı muhalafet dikkat çekicidir. Bu anlamda Mâturîdî’nin takipçileri arasında metot ondan ayrılanlar fikirselleşmiş olarak ayrılanlardan daha çoktur.

Dinamik bir yapıya sahip düşünce sisteminin zamanla durağan bir hale gelmesinde en önemli etkenlerden bazıları şunlardır: Erken dönemlerdeki fikir hürriyetinin zamanla ortadan kalkması, bazı kişilerin fikir ve görüşleriyle öne çıkarak mutlak otorite gibi görülmeleri, akılcı metodun değil şahısların otorite yerine konmaları.

Mâturîdî düşüncesinin devam ettirilmesi, İslam dünyasının içine düştüğü kısır ve taklitçi düşünce yapısından çıkışın yollarından biri olarak teklif edilebilir. Bunun için yapılması gereken şey Mâturîdî’nin üzerinde fikir inşa ederken kullandığı ana metodu, dini metne akılla yaklaşmayı, sorgulamayı esas almaktır.

Burada asıl olan şahıslar ve görüşler olursa doğal olarak düşünce sistemi durağan hale gelecektir. Metot olarak Mâturîdî esas alınmalı, yeni bilgiler ışığında sistem yeniden değerlendirilmelidir. Metodik yaklaşımıyla Mâturîdî’nin zihin dünyası yeniden sistemli bir şekilde araştırılması bize karşılaştığımız veya karşılaşacağımız olası problemlere onun cevap verdiği bakış açısı ve düşünce yapısıyla cevap vermeyi sağlayacaktır.

³⁵ Bağdadi, *Tarihu'l-Bağdat*, Cilt III, s. 402.